

Комісія для вивчення історії західньо-руського та українського права при Соціально-Економічному Відділі Української Академії Наук в рр. 1925 — 1926.

(Короткий огляд праці Комісії з 1 червня 1925 р. до 1 червня 1926 року)¹⁾.

I. Особовий склад Комісії.

На 1 червня 1925 р. в складі Комісії, oprіч голови її, академіка Н. П. Василенка, були такі члени-співробітники:

- а) Штатні — 1) С. М. Іваницький та 2) Л. О. Окиншевич.
б) Нештатні — 3) І. Ю. Черкаський, 4) С. Г. Борисенко, 5) І. М. Балінський, 6) Г. Л. Попов (Шпола).

За звідомний період цей склад значно поповнено; до Комісії вступили і в ній працюють: 7) проф. М. О. Максимейко — член-кореспондент Української Академії Наук (Харків), 8) проф. М. Є. Слабченко (Одеса), 9) Є. І. Шманкевич (Харків), 10) О. С. Добров, 11) В. І. Новицький, 12) М. Ф. Тищенко та 13) П. К. Сосенко (останній працює на правах аспіранта й має стипендію від Укрголовнауки). Oprіч того, після свого переїзду до Києва (у лютому р. 1926) в роботі Комісії брав постійну діяльну участь і академік О. О. Малиновський.

Як і попередніми роками за голову Комісії був академік Н. П. Василенко, що в Академії посідає штатну катедру історії західньо-руського та українського права; за секретаря був Л. О. Окиншевич.

II. Засідання Комісії.

Од 1 червня 1925 року до 1 червня 1926 р. відбулося 38 засідань Комісії, що на них члени її читали свої монографії-роботи з історії литовсько-руського та українського права, робили доповіді про свою поточну наукову роботу, зачитували рецензії на нову наукову літературу з історії західньо-руського та українського права. Oprіч звичайних, закритих засідань Комісії, у звідомнім періоді влаштовано й одне прилюдне засідання (12 грудня р. 1925). Воно було присвячено „Оглядові нової літератури з історії українського права“ (в рецензіях членів Комісії С. Г. Борисенка, О. С. Доброва та Л. О. Окиншевича).

¹⁾ У першому випускові „Праць Комісії“ (Київ 1925) вміщено огляд праці Комісії за 1919—1925 рр., що фактично кінчавсь 1 червня 1925 р. Отож тепер подаємо звіт про роботу від цього часу до 1 червня р. 1926, коли закінчувано друком цей випуск „Праць“.

На поточних засіданнях Комісії зачитано такі доповіді:

1) І. Ю. Черкаський „Копні суди на Україні та Білій Русі“ (на засіданнях: 2. X, 16. X, 9. XI, 5. XII, 19. XII—1925 р., 2. I, 6. II, 3. IV, 24. IV—1926 р.).

2) Акад. Н. П. Василенко „Скасування Литовського Статуту на Україні (9. X, 26. X, 16. XI—1925 р.).

3) М. Ф. Тищенко „Суперечки київських козаків з магістратом за право шинкувати горілкою“ (28. XI—1925 р.).

4) С. П'ятницька „Приказ Великия России“ Московської держави XVII в. (30. I та 6. II—1926 р.).

5) Проф. М. О. Максимейко „Система поширеної редакції Руської Правди“ (12. II та 25. II—1926 р.).

6) Л. О. Окиншевич „Генеральна Старшина на Лівобережній Україні XVII—XVIII вв.“ (27. II, 4. III, 6. III, 20. III—1926 р.).

7) Проф. М. Є. Слабченко „Правний устрій Запоріжжя“ (13. III—1926 р.).

8) Академ. О. О. Малиновський „Огляд архівних матеріалів з історії західньо-руського та українського права, що переховується у Древлехранилищі Московського Центрального Архіву (25. III—1926 р.).

9) Проф. М. М. Товстоліс „Знахідка за Литовським Статутом“ (27. III—1926 р.).

10) І. М. Балінський „Нарис літератури про феодалізм у Польщі“ (27. III—1926 р.).

11) С. Г. Борисенко „Адвокатура за Литовським Статутом“ (17. IV та 15. V—1926 р.).

Тут вказано тільки на найголовніші доповіді. Трохи не всі вони друкуються у цьому випускові праць Комісії. Монографію академіка Н. П. Василенка надруковано у II—III томах „Записок Соціально-Економічного Відділу Української Академії Наук“. Роботу С. Г. Борисенка про адвокатуру за Литовським Статутом та велику монографію І. Ю. Черкаського про громадські (копні) суди на Україні та Білорусі ще не закінчено.

III. Праця над підготовкою до складання словника української юридичної старовини.

На такий словник у науці, безсумнівно, є велика потреба. У відомому періоді ця підготовча робота полягала в складанні карток із правних джерел та літератури. Всього поки-що виписано 7313 карток. У цій роботі брали участь члени Комісії І. Ю. Черкаський, С. Г. Борисенко, Л. О. Окиншевич, В. І. Новицький та М. Ф. Тищенко. Картки складувано за певним планом та формою й за певним списком джерел, що їх визначено на спеціальному засіданні Комісії спільно з співробітниками Центрального Архіву Давніх Актів. Наприкінці р. 1925 джерела для термінологічних карток розподілено поміж усіма членами Комісії; отже р. 1926 праця посуватиметься швидше та з більшими силами.

IV. Персональна наукова праця членів Комісії.

1. Голова Комісії, академик Н. П. Василенко, oprіч того, що керував усією роботою Комісії, головував на її засіданнях, редагував її „Праці“, — р. 1925 написав монографію „Як скасовано Литовського Статута на Україні (Правобережній та Лівобережній)“. Як вже вище зазначено, її надруковано в II—III томі „Записок“ Соціально-Економічного Відділу Української Академії Наук. Оскільки II—III том „Записок“ вже вийшов між люди, немає потреби наводити тут зміст усього твору. У цій самій книзі в огляді роботи Соціально-Економічного Відділу Академії за 1925 р. відзначено й загальну наукову роботу академіка Н. П. Василенка, що, звичайно, не обмежувалася рамцями Комісії для виучування історії західньо-руського та українського права.

2. Л. О. Окиншевич — штатний науковий співробітник та вчений секретар Комісії, працював у двох напрямках. По-перше, він далі збирав матеріяли для роботи про „Центральні установи Гетьманської України XVII—XVIII вв.“. Почасти ці матеріяли використано в розвідці про „Генеральну Старшину на Лівобережній Україні XVII—XVIII вв.“, що її в цьому збірникові друкується.

Знов-же, Л. О. Окиншевич і далі працював над систематичним студіюванням історії українського права. Він уже закінчив виучувати правні джерела, право державне та право карне. Наслідком цієї роботи був критично-бібліографічний огляд „Науки історії українського права“ (докладено в засіданні Комісії, і тепер знаходиться в портфелі редакції „України“). У звязку з цією самою роботою треба поставити й працю Л. О. Окиншевича в Науково-Дослідчій Катедрі Історії України, де він, перебуваючи від вересня р. 1925 за аспіранта, працював над загально-історичною теоретичною підготовкою.

Протягом р. 1925 він написав кілька рецензій на нову літературу з історії права, що їх друкувалося в „Україні“, „Червоному Шляху“, а частиною друкується в цьому збірнику.

3. С. М. Іваницький — штатний науковий співробітник Комісії — почав у звідомному періоді збирати матеріял та студіювати літературу до роботи про правне становище українських земель після 1569 р.

С. М. Іваницький зробив доповідь у Комісії про розвідку білоруського вченого В. Дружчица „Палажэньне Літоўска-Беларускай дзяржавы пасля Люблінскай вуні“.

Праця нештатних (без платні) наукових співробітників.

4. І. Ю. Черкаський у звідомному періоді далі писав свою монографію про „Громадський (копний) суд на Україні та Білій Русі в XVI—XVIII вв.“. Протягом цього часу він написав розділи про судове слідство й вироки громадського суду. Окремі артикули говорять про такі питання: 1) відкриття громадського суду та порядок його засідань, 2) скарга скривдженого, 3) опит, 4) оглядання, 5) трус, 6) лице,

7) допит свідків, 8) заклад, 9) звід, 10) окремі доручення громадського суду, 11) обітниця (присяга), 12) дання вини, 13) ув'язнення, як спосіб забезпечення, 14) порука, 15) видача винного, 16) допит винного, 17) проба (муки) його, 18) волення (оговір). До вироків-же громадського суду входять: 1) одностайність; спосіб наради та голосування, 2) норми, що до їх прислухавсь громадський суд, ухвалюючи свої вирок, тоб-то копне (звичаєве) право і писаний закон — Литовський Статут, 3) підстави та міркування, з яких громадський суд ухвалював свої вирок — формальні та індивідуальні, 4) винність, 5) кари, що їх накладав громадський суд.

Цю роботу І. Ю. Черкаський у 1926 р. гадає закінчити.

Рівночасно І. Ю. Черкаський і далі збирав архівні, рукописні матеріали для іншої роботи — про „Судовий устрій та судочинство козацьких судів на Гетьманській Україні XVII—XVIII вв.“. Він переглянув ту частину Рум'янцівського опису, котра зберігається в книгозбірні кол. київськ. університету та працював над рукописами Всенародньої Бібліотеки України. Наслідком цієї роботи був дослід про „Сліди панського суду на Гетьманській Україні“, що в цьому збірнику „Праць“ Комісії друкується.

5. С. Г. Борисенко працював над питанням про походження і зміст правного інституту виволання у Литовському Статуті. Для цього він збирав матеріали про виволання з актових матеріалів (Акты Виленской Археографич. Комиссии) та знайомивсь із літературою питання. Окрім цього, С. Г. Борисенко збирав матеріали й про інститут адвокатури в історії литовсько-руського та українського права. Про останнє питання він робив доповідь на засіданні Комісії.

Він написав скількись рецензій на нову літературу з історії українського права, що їх тут друкується, а саме на роботи: 1) Р. Лашенка „Лекції по історії українського права“ в. I, 2) його-таки „Литовський Статут, яко пам'ятник українського права,“ 3) М. Косвен „Преступление и наказание в догосударственном обществе“. У I в. „Праць“ Комісії він надрукував розвідку про „Карний зміст потоку Руської Правди“.

6. І. М. Балінський далі досліджував питання про феодалізм у Польщі, Вел. кн. Литовському та Україні. Наслідком цього був нарис про „Умовність землеволодіння в середньовічній Польщі“. І. М. Балінський прийшов до висновку, що земельні посесії в середньовічній Польщі поділювано на володіння за *jus teutonicum* і *jus polonicum*. Перші — було суто-феодалне умовне землеволодіння. З других він дослідив тії землі, що їх давали князі у безумовну власність за заслуги. І в цьому разі, як гадає І. М. Балінський, власність була неповна: деякі права на ці землі заховував і вел. князь. Так, жадна земельна угода не складалася по-за згодою князевою. Окрім того, І. М. Балінський написав нарис-огляд літератури про феодалізм у Польщі, що його в цім збірнику друкується.

7. Г. Л. Попов, що мешкає в м. Шполі, робив дослідження в кількох напрямках. Передусім, він продовжував оглядати говільні книжки

XVIII в., що містять у собі цікавий матеріал про інститут тодішнього незаможного селянства—підсусідків. Р. 1925 він оглядав їх у тимчасовому музеї в м. Корсуні.

Зацікавившись текстом Руської Правди в Кормчій Київо-Печерської Лаври під № 102 (за зовнішніми ознаками вельми давня), Г. Л. Попов зробив огляд цієї Кормчої. До цього він додав і огляд інших Київських Кормчих (як от „Фомы Ефремова“, „Богольпа“, „Браїлівської“, то-що). Матеріяли цих праць дали зрештою цікаві відомості з історії тексту Руської Правди та редагування й складання Кормчих. Наслідки цієї роботи Г. Л. Попов має подати в окремій розвідці.

Окрім цього, він працював іще над питанням про „заводь“ в актах XVI в. та виучував зобов'язання в Литовських Статутах.

8. М. Ф. Тищенко має на меті досліджувати право на гуральництво на Україні від Богдана Хмельницького до встановлення „Казенних Палат“. Він використав усю нечисленну літературу, що є про це питання, й найбільше працював над рукописними матеріялами книгозбірні кол. київ. університету та використав численний матеріал у Київському Центральнім Архіві Давніх Актів. Як нарис з загальної роботи є розвідка про „Суперечки київських козаків із магістратом за право шинкувати горілкою“, що її тут друкується.

9. Є. І. Шманкевич, що перебуває в Харкові, працює над питанням про братські суди на Україні. Про ці суди в м. Люблині він знайшов цікаву збірку актів, та має написати дослід про цю, ще не досліджену форму суду.

10. О. С. Добров досліджував питання про землеволодіння в литовсько-білорусько-українській державі XVI в., причому простудіював літературу питання та працював над актовими матеріялами. У зв'язку з цією роботою О. С. Добров склав рецензію на нову статтю Р. Лашенка про ідею земельної власности на Україні, що її в цім збірникові друкується.

11. В. І. Новицький досліджував, переважно за матеріялами Київського Центрального Архіву Давніх Актів, питання про Повітові Соймики на Україні. Головну увагу при цьому звертав він на дослідження місцевих джерел цієї установи. Самий інститут соймиків В. І. Новицький досліджував за порівняною метою, порівнюючи українські соймики до соймиків польських та до аналогічних установ в інших європейських державах.

12. Член-кореспондент Української Академії Наук М. О. Максимейко, що перебуває в Харкові, продовжував свою роботу над Руською Правдою, що її були перервали військові часи. Він працював над питаннями про 1) систему Руської Правди в її поширеній редакції, 2) Московську редакцію Руської Правди (списки кн. Оболенського та Толстого), що її звичайно називають скороченою редакцією, та 3) постанови Руської Правди про закупів. Розвідка, присвячена першій із цих тем, друкується в цьому збірникові.

13. Проф. М. Є. Слабченко, що перебуває в Одесі, підчас свого приїзду до Києва, зробив на засіданні Комісії доповідь про правний устрій Запоріжжя, і має на думці надрукувати її в „Працях Комісії. Проф. Слабченко написав V том „Організації господарства України“, присвячений соціально-правному укладові Січі і підготував до друку 2-й том „Матеріалів до економічно-соціальної історії України XIX віку“. Державне Видавництво в Одесі обіцяється видрукувати в-осени р. 1926 ці „Матеріали“. Окрім того, проф. Слабченко опублікував невеличку статтю в „Науковому Збірнику“ за р. 1925 (Київ): „Чи була в Гетьманщині своя монета?“ і написав рецензію на працю О. П. Оглобліна „Предкапиталистическая фабрика“. Рецензію цю надруковано в VII—VIII томі „Записок Історично-Філологічного Відділу Української Академії Наук“. Останніми часами він заходивсь збирати матеріали до історії Генерального Військового Суду в Лівобережній Україні XVII—XVIII вв.

14. П. К. Сосенко має систематично виучувати історію українського права. Поки-що він провадив підготовчу до цього роботу.

V. Видання Комісії.

Р. 1925 Комісія вперше мала можливість випустити в світ частину своїх дослідів, надрукувавши I випуск „Праць Комісії для виучування історії західньо-руського та українського права“, виданий за редакцією голови Комісії — академіка Н. П. Василенка. Зміст цього збірника такий: Акад. Н. П. Василенко. Передмова. Лев Окиншевич — Комісія для виучування історії західньо-руського та українського права при Соціально-Економічному Відділі Української Академії Наук. Степан Борисенко — Карний зміст „потоків“ Руської Правди. Г. Л. Попов — Луцький Трибунал 1578 р. Сергій Іваницький — Закони про опіку над недолітками в джерелах Магдебурзького права Західньої Руси та Гетьманщини. Олександр Добров — Право необхідного спадкування за Литовським Статутом. Іринарх Черкаський — Поволання над трупом забитого. Лев Окиншевич — Приказ „Малые Росії“ Московської держави XVII в. Сергій Іваницький — Державське землеволодіння польської шляхти в Гетьманщині.

VI. Наукові командировання.

Брак коштів на наукові командировання ввесь час негативно відбивавсь на роботі Комісії. Річ у тім, що архіви з матеріалами щодо української історії з — українського права розпорошені по різних містах — Ленінграді, Москві, Харкові, Києві, Чернігові... Праці над київським матеріалом без використання інших безумовно мають обмежений характер. На-весні р. 1926 Комісія нарешті здобула перші кошти на командировання своїх членів до інших міст. Рона вирядила С. Г. Борисенка та Л. О. Окиншевича (першого на один, другого на два місяці) до Москви, де вони мають працювати в „Древлехранилищѣ“ (кол. Архіви Міністерств Юстиції та Закордонних Справ) та М. Ф. Тищенко до

Харкова на один місяць для роботи в Харківському Центральному Архіві. У другому півріччі 1926 р., коли будуть кошти, Комісія має дати наукові командирування ще й І. Ю. Черкаському для праці в московських, ленінградських та харківських архівах та Г. Л. Попову для праці в округових архівах Київщини. Треба сподіватися, що ці командирування дуже позитивно відіб'ються на науковій роботі членів Комісії.

Отака була в загальних рисах діяльність Комісії для виучування історії західньо-руського та українського права від 1 червня 1925 р. до 1 червня 1926 р. На перешкоді їй був обмежений склад її штатних співробітників. У звязку з цим усі нештатні співробітники (10 осіб) працювали виключно завдяки своїм науковим інтересам, жадної платні не здобуваючи. І коли в роботі Комісії є деякі досягнення й наукові заслуги, то їх передусім слід однести на кошт того наукового ентузіазму, що з ним працювали нештатні співробітники Комісії.

Секретар Комісії Лев Окиншевич.